

■ Irina Babuškina

"Anna Karenina" romanının müxtəlif qiymətləndirmələrini analiz edərkən belə nəticəyə gəlmək olar ki, L.N.Tolstoyun müasirləri əsərin əsl mənasını anlamağa müvəffəq olmamışlar. Belə görünür ki, buna səbəb Konstantin Levin obrazının ideya-kompozisiya rolu, iki süjet xəttinin - Anna və Levinin romanın bədii strukturunda qarşılıqlı əlaqəsi anlaşılmamışdır. Başqa sözlə - romanın bədii vahidliyini mühafizə edən L.N.Tolstoyun təbirincə desək, müasirləri həmin "daxildəki kilid"i görə bilməmişlər. Qarşınızdakı məqalədə "Anna Karenina" romanına L.N.Tolstoyun müasirlərinin yanaşma tərzinə nəzərdən keçirilir.

"Anna Karenina" əsəri 1873-1877-ci illər aralığında ərşəyə gəlib, bu zaman yazıçı artıq cəmiyyətin yüksək qatlarında həyatın mənasızlığını dərk etmişdi və öz sinfi ilə münasibətlərinin sona yetməsi astanasında idi. Tolstoyun "müasir Rusiyanı və ya ən azından müasir cəmiyyəti təsvir etməyə çalışdığı..." "Anna Karenina" "müasir həyatı canlandıran roman"dır.

Roman 1875-ci ildə "Russkiy vestnik" jurnalında M.N.Katkovun redaksiyası altında dərc edilmiş, dərhal çoxsaylı oxucu rəylərini qazanmışdır. Şərhlərin bir qisminə oxucular əsərə heyranlığını gizlətmir, qəhrəmanların psixologiyasına dərin nüfuz edilir, situasiyaların və personajların həyatiliyi qeyd olunur, digərlərində romandan narazılıq ifadə edilir, hətta Tolstoy ideyasının qavramamazlıqdan irəli gəldiyini sübut edən mənfəi qiymətləndirmələr də dilə gətirilirdi.

N.N.Straxov L.N.Tolstoya 1876-cı il 8 aprel tarixli məktubunda etiraf edirdi: "Mən "Anna Karenina"-nın yaratdığı heyranlıq və qəzəbə ədəbiyyatda rast gəlməmişəm. Şərhlərin sayı-hesabı yoxdur". Növbəti ildə "Anna Karenina"-nın altıncı hissəsinin dərcindən sonra Tolstoya ünvanlanan məktubda isə tənqidçi yazır: "Sizin roman hər kəsə maraqlıdır və həvəslə oxunur. Uğurunuz möhtəşəmdir. Bu cür ancaq Puşkinlə Qoqol (əsərlərinin hər səhifəsinə hücum edilərək) oxunub".

İlk heyranlıqların ardınca mənfəi qiymətləndirmələr də başladı. Roman hələ tam dərc olunmamış ilk oxunuşu zamanı İ.S.Turgenevi, F.M.Dostoyevskini, V.V.Stasovu, M.E.Saltikov-Şedrinin həvəsdən saldı. Turgenev 1875-ci ildə yazırdı: "bu, hələ ki, süni və cılız, hətta (deməyə də çəkinirəm!) darıxdırıcıdır". Saltikov-Şedrin romanı "ancaq cinsi meyllər" üzərində qurulmuş əsər olaraq qiymətləndirirdi. Məşhur ictimai xadim və ədəbiyyat tənqidçisi P.N.Tkaçov da iddia edirdi ki, Tolstoyu cinsi münasibətlərdən başqa heç nə maraqlandırmır. Digər tənqidçi A.M.Skabiçevski "Anna Karenina"-nın ilk hissələrini "uşaq bələyinin idilliyası", "qədim fransız romanları ruhunda melodramatik cəfəngiyat" adlandırırdı.

Əslində cəmiyyət "Anna Karenina"-nı qavrayarkən iki düşərgəyə ayrılırdı: demokratlar romanı müzakirə

edirdi, liberallar isə əksinə, onu yüksək qiymətləndirirdi. Amma hər iki tərəf siyasi meyllərin təsiri altında romanın məğzini tez-tez təhrif edirdilər.

"Anna Karenina" haqqında ilk məqalələrdən birini ədəbiyyatçı və tənqidçi, əsərin cəmi iki hissəsini oxuyaraq Tolstoyun məqsədini tamamilə anlamadan yazıçını aristokrat cəmiyyətin müğənnisi adlandıran V.Q.Avseenko yazmışdır. O, həm də romanda "ahəng" çatışmazlığını qeyd edirdi.

"Anna Karenina"-da bədii "ahəng"-in yoxluğu ideyası Tolstoyun bir çox tənqidçiləri tərəfindən hallanmışdır. P.N.Tkaçov 1878-ci ildə yazdığı "Salon incəsənəti" məqaləsində hətta "Anna Karenina"-nın roman adlandırılmasına etiraz edir: "Bu, insan əməllərinin protokolunun toplusu, fotoşəkillərin kolleksiyasıdır. Bu kolleksiya görünür, tamamilə təsadüfən, hansısa plansız, xüsusi ideya olmadan tərtib edilmişdir. Fotoqraf heç nədən iyrənmirdi, onların necə göründüyü vecinə də deyildi".

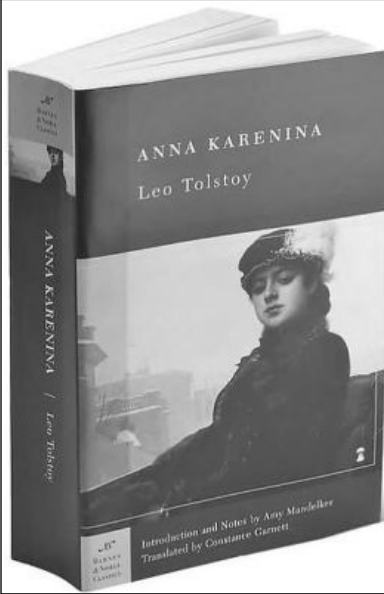
"Anna Karenina"-nın 7 hissəsinin dərci (8-ci hissə M.N.Katkovun müəlliflə ideya ziddiyyətləri nəticəsində jurnalında dərc edilməmişdir) bir çox yazıçı və tənqidçidə Tolstoyun romanı haqqında ilkin səthi və ədalətsiz yanaşmanı dəyişmələrinə səbəb olmuş, bu da yeni şərhlərin yaranmasına gətirib çıxarmışdır.

F.M.Dostoyevski "Yazıçının gündəliyi"ndə yazırdı: "Anna Karenina" müasir dövr Avropa ədəbiyyatında müqayisə edilməyəcək qədər mü-

qidçi Metyu Arnold "Qraf Lev Tolstoy" məqaləsində "Anna Karenina"-nı birbaşa olaraq "ənənəvi ailə dramının çərçivə və sxemlərini sındıran" əsər olaraq xarakterizə etmişdir.

Oxucular zamanla "Anna Karenina"-nın bədii mənasını dərk etməyə başlayırdı. Gördüyümüz kimi romanda əsas qəhrəman, Anna Karenina-nın parlaq obrazına ilk əvvəl kölgə salan Konstantin Levin obrazı dərhal anlaşılmamışdır. Sonralar isə nəhayət ki, Levin obrazının vacibliyini dərk edən müasirlər ona müxtəlif formalarla şərh verirdilər.

Oxucunun nəzərində Konstantin

Sonsuz şərhələr: Lev Tolstoyun "Anna Karenina" romanı müasirlərinin gözü ilə

kəmməl bədii əsərdir". Yazıçını romandakı mənəvi problem cəlb etmişdir. İ.A.Qonçarov Tolstoyun ustalığını xalqın müxtəlif təbəqələrinin təsvirində qeyd edir: "O, (Tolstoy - İ.B) ovçunun tor qurduğu kimi - yüksək və ən aşağı təbəqədən olan insan kütləsini nəhəng çərçivəyə salır, həmin çərçivəyə düşən heç kəs onun nəzərindən, analiz və təsvir fırçasından qaça bilmir".

Lakin yuxarıda qeyd etdiyimiz fikirləri oxuduqda romanın tam nəşrindən sonra oxucular tərəfindən qeyd-şərtsiz qəbul olunduğu qənaətinə gəlinməməlidir. Fransız yazıçısı və ədəbiyyat tarixçisi, "Rus romanı" (1886) kitabının müəllifi Ejen Melkyor de M.Voquy "Anna Karenina"-da müxtəlif çatışmayan cəhətləri qeyd etmişdir: simmetriyanın pozulması, uzun-uzadı dəqiq təsvirlər (bu sıraya o, misal olaraq ovçuluq və cıdır haqqındakı fəsilləri aid etmişdir). Romana Rusiyanın inkişaf yolları və ərəzisi haqqında düşüncələrin daxil olma səbəbini anlamayan müəllif əsəri sadəcə növbəti ailə dramı olaraq görür. Bundan başqa, Voquy üçün "Anna Karenina"-nın fransız tənqidçisinin romanda "lüzumsuz" hesab etdiyi (Rusiyanın ərəzisi və inkişaf yolları haqqında) hissələr barədə düşüncələrinin əlaqədar olduğu Levin obrazının ideya-kompozisiya qeydi olmadan təyin edilməsi mümkün olmayan janr spesifikasiası da anlaşılmaz olaraq qalır. Eyni zamanda (1887-ci ildə) ingilis şairi və tən-

Levinin avtobiografik obrazı isə dərhal formalaşdı. Mülkədar olmasına baxmayaraq xalqla bərabər əlaqədən, ot biçən Levinin müasirləri müəllifin özü ilə uzlaşdırırdılar. Tolstoyun yaxınları, tanışları və ailəsi qəhrəmanın soyadının yazıçının adı ilə eyniköklü "Lev" sözündən götürüldüyünü anlamışdılar. Təkcə davranış və sözlərin eyniyyətini deyil, Levinin və müəllifin özünün həm də mənəvi əzablarını tənqidçi N.K.Mixaylovski də qeyd edirdi: "Konstantin Levinin sevgi hekayəsi vasitəsilə qraf Tolstoy bizə nə zamansa sarsıntı keçirdiyi və artıq rahatlığa qovuşduğu həyat dramının təsvirlərini ötürmüşdür".

F.M.Dostoyevski Levinin avtobiografik obrazı haqqında 1877-ci ildə əhatə edən "Yazıçının gündəliyi"ndə bircə düzəlişlə yazmışdır: "Bir çoxları iddia edir və hətta mən də aydın görürəm ki, Levinin üzündə müəllif bir çox hallarda öz qənaət və düşüncələrini ifadə edir, onları Levinin dilindən, hətta bəzən bədiliyi qurban verərək az qala məcburen dilə gətirir, amma Levinin surətini müəllifin təsvir etdiyi kimi müəllifin öz üzü ilə qarışdırmıram".

Əcnəbi oxucunu Levin obrazındakı mənəvi təmizlik, adət edilmiş siniflərdən qəfil uzaqlaşma, daxilində harmoniya yaratmaq hədəfi cəlb edir. Məsələn, "Tolstoyun həyatı" kitabının müəllifi (1911) Romen Rollan Levinin mənəvi axtarışlarında avto-

biografik izləri qeyd edərək güman edirdi ki, məhz qəhrəmanın bütün sosial şərtləri rədd edən və müjlik həqiqətinə müraciət edən mənəvi axtarışları romanın əsas marağını təşkil edir.

Lakin Levin obrazı heç də hər kəs tərəfindən eyni cür qəbul edilmədi. İlahiyyatçı, filosof və yazıçı K.N.Leontyevə görə isə Levin obrazının - onun nöqtəyi-nəzərincə müjlikə səcdə etməsi "həddi aşmaq"dır, bu səbəbdən də o, Tolstoyu məzəmmət edirdi. Leontyev "Rusiyaya Tolstoydan daha gərəkli və qiymətli" şəxsiyyət olaraq Levinin deyil, Aleksey Vronskini görürdü. V.P.Meşerski də məhz bu barədə yazır, əsas qəhrəman qismində Vronskini qeyd edir və məhz onun "doğma diyarda qıyam yarıda" biləcəyini iddia edirdi.

Aydın olur ki, Levin obrazının məramını dəqiqləşdirmədən romanın mənasını anlamaq qeyri-mümkündür. "Qrajdanin" qəzetində anonim tənqidçi yazırdı: "biz öz təsərrüfatının səmərəli qurulmasına sadıq olan və xalqı səmimi qəlbədən sevdən mülkədar Levinin tipik şəxsiyyətini sükutla qarşılaya bilmərik...". "Mülkədar Levinin şəxsiyyəti - tənqidçi davam edir - romanda olduqca əhatəli sərgilənir və ümumiyyətlə qeyd etmək gərəkdir ki, qraf Tolstoyun yeni əsərindəki bu hissə Anna Karenina ilə Vronski arasındakı intriqadan heç də az maraq kəsb etmir".

"Anna Karenina"-nın mənasını digər müasirlərdən daha çox N.N.Straxov qavramağa nail olmuşdur. "Anna Karenina"-da "zehni narazılıq dövrü"-nün təsvirindən danışarkən o, "müəllifin simpatiya bəslədiyi" Levinin "həmin narazılığın ən yaxşı nümayəndəsi" adlandırırdı - Straxov Levinin romanda əhəmiyyətini və onun bədii strukturunda süjet xəttinin vacibliyini qeyd edir.

Levin obrazının romanda vacibliyinin dərk edilməsi ilə bərabər həm də müasir tənqidə Levinin süjet xəttinin Anna Kareninanın süjet xətti ilə harmonik uyğunlaşmaması düşüncəsi öz yerini möhkəm qoruyub saxlamağa müvəffəq olmuşdur. Bundan başqa, bəzi tənqidçilər, məsələn V.Çuyko ("Qolos" qəzeti, 1875) "Levin"-in fəsillərini "romanın marağına xələl gətirən yanlışlıq" kimi dəyərləndirirdi. Hətta Straxov da onların süst və zəif olduğunu qeyd edirdi. "Konstantin Levinin hekayəsi - Anna Kareninanın hekayəsinə zorla əlavə edilmişdir" deyərək N.K.Mixaylovski iddia edirdi.

Hətta romanın bədii strukturunda Levin obrazının mühümlüyü etiraf edildikdə belə romanda iki süjet xəttinin öz aralarında necə əlaqələnməsi tənqidçilər üçün tam aydın olmadı. Buna sübut olaraq məşhur pədaqoq, professor S.A.Raçinskinin 1878-ci ildə Tolstoya yazdığı "romanın yaranmasında köklü çatışmazlıqlar" haqqında məktubunu misal göstərməyə bilər: "Burada memarlıq yoxdur. Burada (romanda-İ.B.) möhtəşəm, bir-biri ilə əlaqəsi olmayan iki mövzu yanaşı inkişaf edir". Həmin məktuba L.N.Tolstoy bu cür cavablandırmışdır: "Sizin "Anna Karenina" haqqındakı müddəalarınız mənə yanlış təsiri bağışlayır. Mən əksinə memarlıqla fəxr edirəm - ixtisarlara əl aparılıb ki, qıfılın harada olduğunu görmək mümkün deyil. Mənim çalışdığım da bu idi. İnşaatin əlaqəsi şəxslərin fabulasında və şəxslərin münasibətlərində axtarılmalıdır. İnanın, bu, qınaqları qəbul etməmək məsələsi deyil - əslində, siz onu düzgün yerdə axtarmırsız və ya biz əlaqəli müxtəlif cür başa düşürük, mənim əlaqə qismində anladığımı isə - bu işi mənim üçün əhəmiyyətli edən əlaqə orada var - yaxşı baxsaz, tapacaqsız".

Beləliklə, "Tolstoyun romana iki baş qəhrəmanla əlaqələndirilmiş iki süjet xətti salmasının səbəbi nədir, onları birləşdirən "qıfıl" haradadır, romanın "inşasının" "daxili əlaqəsi" nəyə əsaslanır, Levin obrazının ideya-kompozisiya əhəmiyyəti nədir" - bütün bunlar gələcəkdə düşünülməli olduğumuz məsələlərin bir qismidir.

Mənbə: academia.edu

Rus dilindən tərcümə edən:
Xatirə Nurgül